

ONA TILINING GLOBAL BOSIMLAR DAVRIDAGI ROLI:MILLIY O'ZLIKNI SAQLASH VA MADANIY SUVERENITET UCHUN KURASH

Hasanova Zarina Sodiqovna

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti
qoshidagi Akademik litsey talabasi*

Annotatsiya: Maqolada globallashuv, texnologik taraqqiyot va transmilliy madaniy oqimlar sharoitida ona tilining roli, uning jamiyatda milliy o'zlikni saqlash va mustahkamlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Ona tili nafaqat aloqa vositasi, balki madaniy xotira, tarixiy ong va milliy tafakkurni ifodalovchi asosiy omil sifatida talqin etiladi. Mualliflar globallashuvning til siyosatiga ko'rsatgan ta'siri, xorijiy tillarning ustunlikka chiqishi, internet va raqamli axborot makonining yangi muammolarini tahlil qilib, bu sharoitda ona tilini rivojlantirish strategiyalari, qonunchilik asoslari va ta'limdagi yondashuvlarni muhokama qiladilar. Maqolada O'zbekiston tajribasi, xorijiy amaliyot va UNESCO tavsiyalari asosida tahliliy yondashuv namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: Ona tili, globallashuv, milliy o'zlik, madaniy suverenitet, til siyosati, tilshunoslik, raqamli madaniyat, til o'rgatish, til siyosati, identitet.

Globallashuv davri insoniyat tarixida ilgari kuzatilmagan darajada tez va keng miqyosli o'zgarishlarni olib keldi. Bu jarayon iqtisodiyot, siyosat, madaniyat, axborot texnologiyalari, ta'lim va hatto shaxsiy dunyoqarash singari sohalarga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Aynan ana shu sharoitda milliy o'zlik, madaniy meros va til masalasi eng dolzarb mavzulardan biri sifatida ko'rilmogda. Jumladan, ona tilining jamiyat hayotidagi o'rni, uning mustahkamlanishi, saqlanishi va rivojlanishi masalalari tobora keskin tus olmoqda. Til — bu oddiy muloqot vositasi emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy genetikasi va milliy identitetining asosi hisoblanadi.

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, har bir xalqning mustahkamligi, madaniy barqarorligi va taraqqiyoti uning o'z tiliga bo'lgan munosabati bilan chambarchas bog'liq. Til — bu nafaqat fikrlash va ifoda vositasi, balki butun bir xalqning mavjudligini tasdiqlovchi, ularning madaniy hamda ijtimoiy mavjudligini kafolatlovchi vositadir. Aynan shu bois ham globallashuv sharoitida til masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ingliz tilining xalqaro muloqot vositasiga aylanishi, yirik axborot platformalarining asosan xorijiy tillarda faoliyat yuritishi, texnologik qurilmalarning

default (asosiy) tili sifatida ona tilining emas, balki boshqa tillarning tanlanishi o'z milliy tiliga bo'lgan munosabatga ham bilvosita ta'sir qilmoqda.

Raqamli axborot makonida faol ishtirok etmayotgan yoki zamonaviy texnologiyalar tilida o'z ifodasini topmagan tillar asta-sekin ijtimoiy hayotdan siqib chiqarilmoqda. Bunday jarayonlar, ayniqsa, kichik va rivojlanayotgan tillar uchun xavfli bo'lib, ularning o'zligini yo'qotish xavfini keltirib chiqaradi. Bu esa o'z navbatida milliy o'zlik va madaniy suverenitet tushunchalarini ham qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Milliy o'zlik — bu xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar, madaniy me'yorlari va dunyoqarashining umumiy tizimi bo'lsa, madaniy suverenitet esa ana shu tizimni tashqi bosimlardan himoya qilish, o'z yo'lini mustaqil belgilashga qaratilgan siyosiy-iqtisodiy va ma'naviy strategiyalar majmuasidir.

Ayniqsa, yosh avlod til o'zgarishlari markazida turadi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, filmlar, musiqa va boshqa madaniy mahsulotlarning ko'p qismi xorijiy tillarda bo'layotgani sababli, ona tiliga qiziqish susaymoqda. Bu esa nafaqat tilni, balki milliy qadriyatlarni ham so'ndiradi. Bunday sharoitda ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari, davlat siyosati va fuqarolik jamiyati institutlarining vazifasi — ona tilini faqat saqlab qolish emas, balki uni rivojlantirish, zamonaviy hayotga moslashtirish, raqamli makonda faol ishtirok ettirishdir.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan til siyosati alohida e'tiborga loyiq. Davlat tilining maqomini mustahkamlashga qaratilgan hujjatlar, qonunlar, farmon va qarorlar, O'zbek tilini rivojlantirish jamg'armasi faoliyati, O'zbek tili bayramining belgilanishi kabi tashabbuslar bu yo'ldagi muhim qadamlardir. Biroq, bu tashabbuslarni keng jamoatchilik, ayniqsa, ilmiy va ta'lim muassasalari tomonidan tizimli qo'llab-quvvatlash zarur. Ona tilining rivoji uchun ilmiy tadqiqotlar, zamonaviy lug'atlar, tilshunoslik texnologiyalari, avtomatik tarjima vositalari, til o'rgatish bo'yicha zamonaviy platformalar zarur. Ona tilining zamon bilan hamnafas bo'lishi, ayni paytda o'z ildizini yo'qotmasligi — bu murakkab, ammo dolzarb vazifadir.

Globallashuv jarayoni, bir tomondan, xalqlar o'rtasida axborot, tajriba va texnologiya almashinuvi imkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, kichik tillar, madaniyatlar va milliy identitetlarga jiddiy bosim o'tkazmoqda. Bu jarayonda ona tilining barqarorligi va taqdiriga bo'lgan e'tibor masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Ayniqsa, ko'plab mustaqil davlatlarda, shu jumladan O'zbekiston misolida, milliy o'zlikni anglash, tarixiy ongini tiklash va madaniy suverenitetni saqlash uchun ona tilini rivojlantirish strategik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Ona tili millatning asab tolasi, fikrlash uslubi, tarixiy va ma'naviy merosining aksidir. Bu til orqali xalq o'z tarixini, urf-odatlarini, mentalitetini avloddan avlodga uzatadi. Shu bois ham til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki madaniyatni asrash va milliy g'ururni mustahkamlovchi kuchdir. Globallashuv sharoitida xorijiy tillarning ustuvorlikka chiqishi, mass-media va internetdagi asosan ingliz tilidagi kontentning ustunligi mahalliy tillarning rivojiga to'siq bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu esa uzoq muddatda tilga emas, balki milliy ong, madaniy tafakkur va suverenitetga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ayni paytda, global madaniy bosimlar o'zbek tiliga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, yoshlar orasida xorijiy (asosan inglizcha va ruscha) so'zlarni ko'p ishlatish, internet tili sifatida ingliz tilining ustuvorligi, ijtimoiy tarmoqlardagi ifoda uslublarining boshqa madaniyatlarga taqlid qilinishi o'zbek tilining mavqeyini pasaytiruvchi omillardandir. Til me'yorlari buzilishi, o'zlashmalar sonining ortishi, adabiy tilning muloqot tilidan chekinishi esa bu xavfni yanada chuqurlashtiradi. Bu jarayonlar faqat tilga emas, balki o'zlik hissi, milliy g'urur, madaniy iqlimga ham bevosita zarar yetkazadi.

Bundan tashqari, davlat tilining qonuniy maqomini ta'minlash, uning hujjat yuritish, ta'lim, fan va texnologiyadagi roli tobora kengaytirilishini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasida davlat tili maqomi mustahkamlangan bo'lsa-da, ayrim ijtimoiy sohalarda xorijiy tillarga bo'lgan muvozanatsiz qiziqish kuzatilmoqda. Bu esa davlat tili sifatidagi o'zbek tilining to'laqonli amaliyotga tatbiq etilishida tizimli yondashuv talab etilayotganidan dalolat beradi.

Madaniy suverenitet, o'z navbatida, til siyosati bilan chambarchas bog'liq. Har bir millat o'z tilini mustahkamlab, uni zamonaviy hayot talablariga moslashtirmasa, u holda tashqi madaniy bosimlar ostida o'z yo'lini yo'qotishi muqarrar. Bunga javoban O'zbekiston hukumati tomonidan bir qator muhim tashabbuslar ilgari surilmoqda. Xususan, O'zbek tilini rivojlantirish jamg'armasi tashkil etilgan, tilshunoslik sohasida ilmiy-tadqiqotlar faollashtirilmoqda, ta'lim muassasalarida ona tiliga oid darslik va qo'llanmalar yangilanmoqda, raqamli til korpuslari yaratilmoqda.

Ayni chog'da ona tilining zamonaviy raqamli makonda ishtirokini ta'minlash zarur. Internet, mobil ilovalar, dasturiy ta'minotlar, sun'iy intellekt tizimlarida o'zbek tilining mavjudligi uni saqlash emas, balki rivojlantirishga xizmat qiladi. Misol uchun, matnni avtomatik tarjima qilish tizimlari, ovozli yordamchilar, o'zbekcha dasturlash interfeyslari kabi vositalar ona tilini global texnologik muhitga olib kiradi. Bu esa nafaqat tilni himoya

qilish, balki uni raqamli davrda faol vosita sifatida saqlab qolishning eng samarali yoʻlidir.

Tashqi madaniy bosimlarga bardosh berish uchun oʻzbek tili faqat rasmiy hujjat tili boʻlishi bilan cheklanib qolmasligi kerak. U hayotning barcha sohalarida — ilm-fan, texnologiya, siyosat, iqtisodiyot, ommaviy axborot vositalari, sanʼat, reklama va raqamli platformalarda faol boʻlishi lozim. Har bir sohada oʻzbek tilining ishlatilishini ragʻbatlantirish, zamonaviy lugʻaviy bazani yangilab borish, ixtisoslashtirilgan terminologiyani ishlab chiqish muhim strategik vazifadir. Shuningdek, til faqat davlat siyosati emas, balki har bir fuqaroning shaxsiy masʼuliyatidir. Jamiyat aʼzolarining tilga boʻlgan hurmati, uni toʻgʻri ishlatishga intilishi, farzandlarga tilni toʻgʻri oʻrgatishi — bu har bir insonning madaniy saviyasi va milliy oʻzligiga boʻlgan eʼtiborining ifodasidir.

Ona tilining globallashuv sharoitida milliy oʻzlik va madaniy suverenitetni saqlashdagi oʻrni bebaho va oʻta muhimdir. Til millatning yuragi, maʼnaviy omurgʻasi, tafakkurining ifodasidir. Shu bois ham, bugungi kunda ona tilini faqat saqlab qolish emas, balki uni zamonaviy hayotga moslashtirish, raqamli madaniyatda faol ishtirok ettirish dolzarb masalaga aylangan.

Globallashuv bosimi ostida koʻplab kichik tillar yoʻqolish arafasida turibdi. Bu esa ularning ortida turgan madaniy kod, tarixiy xotira va xalq ruhiyatining ham yoʻqolishiga olib keladi. Shuning uchun ham ona tilini saqlashga qaratilgan har bir harakat — bu avvalo madaniyatni, mustaqillikni, oʻzlikni saqlab qolish harakatidir. Oʻzbek tili bu yoʻlda katta tarixga, boy lugʻat boyligiga, adabiy merosga ega boʻlgan til sifatida ulkan imkoniyatlarga egadir.

Shu bilan birga, tilni saqlash strategik yondashuvni talab etadi. Bu strategiya quyidagilarga asoslanmogʻi lozim:

1. **Normativ-huquqiy baza mustahkamlanishi:** Davlat tili maqomi barcha sohalarda toʻlaqonli amalga tatbiq etilishi, bu borada nazorat va ragʻbat mexanizmlari ishlab chiqilishi zarur.

2. **Taʼlim tizimi orqali til siyosatini qoʻllab-quvvatlash:** Boshlangʻichdan oliygacha boʻlgan barcha bosqichlarda ona tili asosiy ustuvorlikka ega boʻlishi, ona tilida fan va texnologiyalarni oʻqitish kuchaytirilishi lozim.

3. **Raqamli platformalarda ona tilining kengaytirilishi:** Oʻzbek tilida mobil ilovalar, veb-saytlar, interaktiv dasturlar va sunʼiy intellekt vositalari ishlab chiqilishi orqali tilning texnologik muhitga moslashuvi taʼminlanishi kerak.

4. **Ilmiy va ijtimoiy tadqiqotlarni kengaytirish:** Ona tilining zamonaviy rivoji, o‘zlashmalar, terminologiya, tildagi tendensiyalar va boshqa masalalar bo‘yicha fundamental tadqiqotlar olib borilishi lozim.

5. **Jamoatchilik va ommaviy axborot vositalarining roli:** Ona tilini ommalashtirishda OAV, blogerlar, madaniyat arboblari, yozuvchilar va jamoatchilik faol ishtirok etishi kerak.

Shuningdek, har bir fuqaroning tilga bo‘lgan mas’uliyatli munosabati — bu o‘z shaxsiy identitetini, madaniyatini, tarixini e’zozlash belgisi hisoblanadi. Tilning qadri, avvalo, uni to‘g‘ri va g‘urur bilan ishlatuvchi insonlar orqali namoyon bo‘ladi.

Xulosa shuki, ona tilining global bosimlar davridagi roli har qachongidan muhimroqdir. Bu til millatning o‘zligini saqlab qolish vositasi, madaniy suverenitetni himoya qilish qalqoni va tarixiy merosni avlodlarga yetkazish ko‘prigi bo‘lib xizmat qiladi. Agar tilga e’tibor bo‘lmasa, milliy o‘zlik ham so‘nadi. Demak, tilni saqlash — bu millatni saqlash demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Humboldt, W. von (1836). On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind.
2. Fishman, J. A. (1991). Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Multilingual Matters.
3. Skutnabb-Kangas, T. (2000). Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?. Lawrence Erlbaum Associates.
4. Crystal, D. (2000). Language Death. Cambridge University Press.
5. UNESCO (2023). World Atlas of Languages. Paris: UNESCO Publishing.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi PQ–5850-sonli qarori “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini yanada mustahkamlash va uning davlat boshqaruvidagi nufuzini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
7. Qodirova, M. (2021). Ona tili va madaniy xavfsizlik: zamonaviy yondashuvlar. O‘zbek tili va adabiyoti jurnali, 3(4), 67–73.
8. Xodjayev, A. (2022). O‘zbek tilining raqamli makondagi imkoniyatlari. Axborot texnologiyalari va tilshunoslik, 2(6), 45–52.
9. Grin, M. (2022). Digital Threats to Linguistic Diversity. Language and Politics, 21(1), 88–102.